

П.А. СТЕЦЬЮК

(Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна)

О.Є. ГУДЗЬ

(Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна)

Страхові механізми та управління дебіторською заборгованістю сільськогосподарських підприємств

Актуальність проблеми використання страхових механізмів в господарській діяльності підприємств обумовлює необхідність розробки оптимальної політики управління дебіторською заборгованістю сільськогосподарських підприємств. У зв'язку з цим в статті розглянуто можливості використання страхових механізмів в управлінні дебіторською заборгованістю, які сьогодні залишаються маловживаними в практичній діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено основні проблеми розвитку страхування дебіторської заборгованості підприємств. Головною серед яких, на думку авторів, є відсутність досконалої нормативно-правової бази, що встановлювала б відповідальність за шахрайство у сфері страхування. Розроблено пропозиції щодо підвищення прозорості страхового ринку та формування єдиної бази даних про несумлінних страховиків та страхувальників. Запропоновано використовувати субсидування частини страхових тарифів страхування кредитних ризиків для підвищення рівня повернення дебіторської заборгованості сільськогосподарських підприємств та збалансування їх стабільного розвитку в умовах ринкових трансформацій.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, дебіторська заборгованість, страхування, страховий ринок, кредитні ризики, субсидування.

П.А. СТЕЦЬЮК

(Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", г. Киев, Украина)

Е.Е. ГУДЗЬ

(Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", г. Киев, Украина)

Страховые механизмы и управление дебиторской задолженностью сельскохозяйственных предприятий

Актуальность проблемы использования страховых механизмов в хозяйственной деятельности предприятий обуславливает необходимость разработки оптимальной политики управления дебиторской задолженностью сельскохозяйственных предприятий. В связи с этим в статье рассмотрены возможности использования страховых механизмов в управлении дебиторской задолженностью, которые сегодня остаются малоприменимыми в практической деятельности сельскохозяйственных предприятий. Определены основные проблемы развития страхования дебиторской задолженности предприятий. Главной среди которых, по мнению авторов, является отсутствие совершенной нормативно-правовой базы, которая устанавливала бы ответственность за мошенничество в сфере страхования. Разработаны предложения по повышению прозрачности страхового рынка и формированию единой базы данных о недобросовестных страховщиках и страхователях. Предложено использовать субсидирование части страховых тарифов страхования кредитных рисков для повышения уровня возврата дебиторской задолженности сельскохозяйственных предприятий и сбалансирования их стабильного развития в условиях рыночных трансформаций.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, дебиторская задолженность, страхование, страховой рынок, кредитные риски, субсидирование.

Insurance Mechanisms and Management of Agricultural Company Accounts Receivable

The relevance of insurance mechanisms use in company business activity requires working out the optimum policy of accounts receivable management for agricultural enterprises. In this connection, the article covers the possibilities of using insurance tools in management of accounts receivable which are of very little use today in business practice of agricultural enterprises. Main problems of business accounts receivable insurance have been defined. Among them, the major problem still remains the lack of appropriate regulatory base which would provide liability for fraud in insurance area. The recommendations have been worked-out as for enhancing insurance market transparency and developing a single database of unfair insurers and dishonest policy holders. It has been proposed to subsidize the part of credit risks insurance rates for increasing the level of agribusiness accounts receivables pay back and for balancing their stable development in market transformation conditions.

Keywords: *agricultural business, accounts receivable, insurance, insurance market, credit risks, subsidizing.*

Постановка проблеми. Дебіторсько-кредиторська заборгованість утворена в межах узгодженого сторонами строку оплати – нормальне явище у фінансово-господарській діяльності сільськогосподарських підприємств. Проте одночасне виконання зустрічних зобов'язань, передбачених договорами, відбувається дуже рідко. Особливо це проявляється в умовах економічної кризи, коли спостерігається тенденція перевтілення системи взаємних платежів у взаємні неплатежі. І чим довше виставлені рахунки сільськогосподарським підприємством залишаються неоплаченими, тим сильніше загострюється потреба у коштах, зростає існуючий в сільському господарстві розрив між надходженням коштів та їх витратами для безперебійного здійснення процесу виробництва. У цьому контексті, при розробці оптимальної політики щодо управління дебіторської заборгованості в сільськогосподарських підприємствах, дослідження можливостей використання страхових механізмів в управлінні дебіторською заборгованістю є гострою необхідністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукове підґрунтя для застосування страхових механізмів в управлінні дебіторською заборгованістю сільськогосподарських підприємств закладено видатними вченими-економістами. З проміж вітчизняних науковців, які займаються проблемами страхування, викликають інтерес праці В. Андрушенка, В. Базилевича, В. Борисової, Н. Внукової, С. Навроцького, С. Осадця та інших [1–8]. Проте, незважаючи на різноманітність існуючих теоретичних концепцій, необхідно, з урахуванням світового досвіду, розглянути можливості застосування страхових механізмів в управлінні дебіторською заборгованістю, які б враховували національні особливості фінансової системи, дозволили швидко зорієнтувати поступальний рух сільськогосподарських підприємств до їх інноваційного розвитку.

Метою статті є розгляд можливостей використання страхових механізмів в управлінні дебіторською заборгованістю сільськогосподарських підприємств та визначення основних проблем розвитку страхування дебіторської заборгованості підприємств й окреслення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей матеріального виробництва, в якій, у 2012 р. було створено 7,9 % валової доданої вартості усіх галузей економіки (за 2011 р. – 8,5 %), а обсяг сільськогосподарського виробництва становив 258,3 млрд. грн. (у фактичних цінах). В умовах світової фінансової кризи, коли банківський кредит став менш доступний для сільськогосподарських підприємств, помітно зріс інтерес до небанківських форм кредитування [5]. Комерційний кредит у формі відстрочки, розстрочки платежу, авансу, попередньої оплати широко застосовується сільськогосподарськими підприємствами. За підсумками року сільськогосподарськими підприємствами від реалізації власної виробленої аграрної продукції отримано 143,5 млрд. грн., що на 25 % більше, ніж у 2011 р. у т.ч. від продукції рослинництва – 104,0 млрд. грн. (на 30 %), від продукції тваринництва – 39,5 млрд. грн. (на 15 % більше). Значний приріст обсягу реалізації продукції рослинництва підвищив їх частку у загальній вартості реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами до 72,5 % у 2012 р. (проти 70 % у 2011 р.).

У структурі продажу продукції за напрямками реалізації спостерігалось зростання частки продажу комерційним господарюючим суб'єктам, на який приходиться 80,1 % загального обсягу реалізованої продукції. У 2012 р. сільськогосподарські підприємства за цим напрямом реалізували 86,3 % зернових культур, 91,8 % олійних культур, 85,8 % картоплі, 58,0% плодів та ягід, 51,1% овочів, 69,6% худоби та птиці, 82,2% яєць, 61,4 % вовни. При цьому у структурі фінансових ресурсів частка дебіторської

заборгованості є більшою за 70 відсотків, а у структурі поточних зобов'язань частка кредиторської заборгованості більше 80 відсотків. А від реалізації на ринку, через власні магазини, палатки власно виробленої продукції сільськогосподарськими підприємствами було отримано лише 4,5 % усіх грошових надходжень.

Як і будь-який інший вид кредиту, комерційний кредит заснований на принципах зворотності, терміновості і платності. У разі комерційного кредиту на основі договору купівлі-продажу зворотність коштів нерозривно пов'язана з виконанням сторонами своїх зобов'язань – поставки товару продавцем і його оплати покупцем. У процесі комерційного кредитування сільськогосподарські підприємства формують дебіторську і кредиторську заборгованість [4]. Кредиторська заборгованість вважається одним з найважливіших джерел зовнішнього фінансування аграрного бізнесу, розумне її розтягування дозволяє сільськогосподарському підприємству використовувати у своєму обороті кошти своїх контрагентів. Зворотний бік процесу комерційного кредитування – це виникнення дебіторської заборгованості, наявність якої свідчить про відволікання коштів з обороту сільськогосподарського підприємства - кредитора.

Ефективно управляючи процесом кредитування покупців, сільськогосподарське підприємство може істотно скоротити, і навіть звести до нуля свої потреби щодо залучення короткострокових банківських кредитів для заміщення оборотного капіталу, відстороненого у дебіторську заборгованість. У цьому випадку, привабливою є схема розрахунків з покупцями, яка дозволить сільськогосподарському підприємству отримувати гроші за відвантаженою продукцією в момент поставки і при цьому зберегти відстрочку платежу для покупців.

Нормальна, тобто непрострочена дебіторська заборгованість, хоча і не може бути прирівняна по ліквідності до коштів, все ж може розглядатися як цілком реальний актив за умови надійності партнерів, що, однак, нині не завжди спостерігається у їх господарській практиці.

Кредитний ризик, тобто ризик невиконання зобов'язань контрагентом завжди присутній у сфері комерційного кредитування і проявляється набором конкретних специфічних ризиків – це ризик неплатежу контрагента, ризик прострочення платежу, ризик неповернення авансу при невиконанні договору, ризик банкрутства контрагента, включаючи його самоліквідацію. У міжнародних угодах ці види ризиків доповнюється ризиком країни, в тому числі, політичним, ризиком.

Статистика переконує, що проблема кредитного ризику при комерційному кредитуванні серйозно загострилася в Україні на початку світової фінансової кризи – на рубежі 2008-2009 років прострочена дебіторська заборгованість покупців і замовників зросла майже на третину в порівнянні з до кризовим 2007 роком. Надалі можна спостерігати нормалізацію ситуації, принаймні, темпи зростання простроченої

дебіторської заборгованості помітно нижче темпів зростання загальної її суми.

Основні процедури управління дебіторською заборгованістю добре відомі, вони детально описані в спеціальній літературі і увійшли в практику роботи багатьох українських сільськогосподарських підприємств. Проте можливості використання страхування в управлінні дебіторською заборгованістю ними поки ще мало використовуються.

Досвід зарубіжних компаній, вітчизняних агрохолдингів та великих сільськогосподарських підприємств свідчить, що страхування може бути органічно вбудоване в процес управління дебіторською заборгованістю покупців і замовників, що дозволяє істотно знизити кредитний ризик при кредитуванні у формі відстрочки або розстрочки платежу за товари, роботи та послуги.

Світовими лідерами в галузі страхування комерційних кредитів (commercial credit insurance) є компанії Euler Hermes, Atradius і Coface. Існує міжнародна мережа кредитних страховиків CreditAlliance [2]. В Україні послуги зі страхування кредитних ризиків пропонуються невеликим колом страхових компаній [8].

Страхування кредитних ризиків підприємств розвивається в Україні за такими основними напрямками: страхування торгових кредитів, страхування експортних кредитів, страхування факторингових операцій.

У контурі страхування кредитних ризиків страховики, надають постачальникам-страхувальникам комплекс послуг, використання яких може значно підвищити ефективність управління дебіторською заборгованістю покупців і замовників. Це: кредитна передстрахова експертиза (андеррайтинг), розрахунок кредитних лімітів по кожному контрагенту, постійний моніторинг ризиків і оперативне реагування на зміни в платоспроможності контрагентів, інформування щодо залишку квотних поставок, врегулювання збитків.

Страхування торгових кредитів пропонується для розрахунків лише в межах країни. Так, деякі страховики пропонують корпоративним клієнтам досить привабливі умови страхування дебіторської заборгованості:

- індивідуальний підхід при структуруванні страхового покриття з урахуванням специфіки та особливостей бізнесу Страхувальника;
- висококваліфікована і конфіденційна оцінка ризиків по портфелю дебіторів і моніторинг їх фінансового стану в період дії страхового полісу;
- спеціальна програма перестрахування кредитних ризиків у співпраці зі спеціалізованими міжнародними перестрахувальними компаніями;
- за проханням Страхувальника можлива переуступка прав вимоги страхового відшкодування за страховим полісом на користь банку, що фінансує;
- повна конфіденційність інформації про страхувальника та дебіторів.

Страхування експортних кредитів є специфічною формою страхування кредитних ризиків, де крім

загальної системи контрагентських ризиків присутній політичний ризик та ризик країни. У цій сфері страхування надзвичайно важливою вважається державна участь, наприклад у формі діяльності спеціальних експортних кредитних агентств, які широко поширені в світовій практиці.

Нині, доцільно поетапно трансформувати гарантійну підтримку експортерів у якісно новий механізм, гарантійно-страхову підтримку експорту сільськогосподарської продукції.

Нові можливості для зниження кредитного ризику та управління дебіторською заборгованістю дає використання страхування при факторингових операціях, що залишається поки ще досить рідкісним явищем в Україні.

При такому страхуванні, страхувальником ризику непогашення дебіторської заборгованості може бути як сама компанія-продавець, так і організація, що надає факторингові послуги (банк або факторингова компанія). Зустрічається думка, що між факторингом і страхуванням кредитних ризиків існує певна конкуренція. На ділі вибір клієнта тут визначається досить простими міркуваннями – якщо підприємству потрібно замінити дебіторську заборгованість реальними грошовими коштами, вибирається факторинг. Якщо потрібно тільки максимально знизити ризик непогашення дебіторської заборгованості, слід обрати страхування, яке у цьому випадку є поза конкуренцією. Доповнення факторингу страхуванням ризику непогашення дебіторської заборгованості дозволяє сільськогосподарському підприємству-продавцю вирішити обидва завдання одночасно. Звичайно ж, застосування страхування в факторингу призводить до деякого подорожчання цієї і так досить дорогої послуги, однак в порівнянні з можливими ризиками втрат, у зіставленні з економічними і фінансовими вигодами, які отримує постачальник, це може мати певні переваги та вигоди.

Страхування кредитного ризику могло б отримати більше поширення в практиці вітчизняних сільськогосподарських підприємств, якби не низка проблем, що ускладнюють його розвиток, ось найбільш значні з них.

Передусім, це взаємна недовіра страховиків і страхувальників. У кожній зі сторін є претензії до іншої сторони. Сумлінні страхувальники не завжди отримують належне за договором страхове відшкодування, а справи, пов'язані з такими претензіями до страховиків, нерідко є предметом судових розглядів. Для страховиків страхування дебіторської заборгованості пов'язано з підвищенням ризиком, тому що в цій сфері нерідко допускається шахрайство, в тому числі і на основі змови продавця-кредитора з покупцем-дебітором.

По-друге, це відсутність податкового стимулу до споживання послуг кредитного страхування, оскільки витрати у вигляді страхових внесків за договорами страхування комерційних (торговельних) кредитів не включаються до складу витрат, що враховуються при визначенні податкової бази по податку на прибуток.

Представляється, що для вирішення цих проблем необхідно наступне:

– підвищення прозорості страхового ринку, повніше розкриття інформації про діяльність страхових компаній, формування єдиної бази даних про несумлінних страховиків та страхувальників;

– вдосконалення нормативно-правової бази щодо встановлення відповідальності за шахрайство у сфері страхування;

– субсидування частини страхових тарифів страхування кредитних ризиків для сільськогосподарських підприємств-експортерів за рахунок коштів бюджету, відповідно до пріоритетів розвитку зовнішньоекономічної діяльності країни.

Висновки. Дебіторсько-кредиторська заборгованість утворена в межах узгодженого сторонами строку оплати є нормальним явищем у фінансово-господарській діяльності сільськогосподарських підприємств. Позитивним, надбанням за останні роки є скорочення обсягів простроченої заборгованості, причому, присутня залежність простроченої заборгованості від прибутковості господарств. Проблема неплатежів в сільськогосподарських підприємствах й надалі актуальна, хоч за останні роки вдалося призупинити зростання взаємозаборгованості. Можливості страхових механізмів в управлінні дебіторською заборгованістю поки ще мало використовуються сільськогосподарськими підприємствами, але використання розроблених пропозицій в практиці дозволить стабілізувати кризові явища в сільськогосподарських підприємствах та підвищити рівень повернення дебіторської заборгованості та забезпечить їх збалансований стабільний розвиток в динамічно мінливих умовах ринкових трансформацій.

4 Список використаних джерел

1. *Борисова В.А.* Організаційно-економічний механізм страхування / В.А. Борисова, О.В. Огаренко – Суми: Видавництво “Довкілля”, 2001. – 194 с.
2. *Вубина К.Е.* Тенденции развития мирового рынка страхования / К.Е. Вубина, М.Ф. Галагуза. - М.: Анкил, 2000. - 314 с.
3. *Гаманкова О.О.* Ринок страхових послуг України, методологія, практика: [монографія] / Гаманкова О.О. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
4. *Гудзь О.Є.* Вплив дебіторської та кредиторської заборгованості на забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільськогосподарства: Економічні науки. Вип. 49 – Харків: ХНТУСГ, 2007 р. – 382 с. - С.120-129.
5. *Гудзь О.Є.* Страхування як інструмент мінімізації ризиків кредиторів агроформувань // Облік і фінанси АПК. – 2008 р. – № 11. – с.100 – 105.
6. *Князева Е.Г.* Принципы и инновационные элементы страховой защиты предприятия / Е.Г. Князева // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 2 – С. 127-128
7. *Навроцький С.А.* Соціально-економічні аспекти страхування АПК / С.А. Навроцький – Суми: Видавництво “Довкілля”, 2004. – 316 с
8. *Филонюк А.Ф.* Страховая индустрия Украины: стратегия развития / А.Ф. Филонюк, А.Н. Залетов – К.: Международная агенция “Бизон”, 2008. – 448 с.